

# ה. התעוררות התנועה הלאומית היהודית

## 1. גורמים כלליים

- **השראה מהעמים האירופים:** במאה ה-19 הייתה באירופה תסיסה לאומית. היהודים היו עדים להתפתחות הלאומיות באירופה ולמאבק העמים לעצמאות והושפעו מרעיונות וממאבקים אלה. מרבית היהודים ראו במאבקים הלאומיים ובמדינות הלאום שנוצרו בעקבותיהם, הזדמנות להשתלב בחברה כחברים שווים זכויות, אך היו יהודים שהמאבקים הלאומיים שימשו עבורם השראה וגרם מזרז להקמת תנועה לאומית. היהודים הבינו, כי כמו יתר העמים עליהם להיאבק על זכותם להגדרה עצמית (עצמאות) במדינה משלהם, כפי שפעלו עמים באירופה כמו היוונים, הפולנים, הגרמנים והאיטלקים. במחצית השנייה של המאה ה-19 כאשר החלו התנועות הלאומיות הגדולות לצבור הצלחות ולהקים מדינות לאום (איטליה וגרמניה) השפיעו רעיונות הלאומיות על מעגל רחב יותר של משכילים יהודים והמריצו אותם להקים תנועה לאומית שתחקק בפועל את התנועות הלאומיות האירופיות. במזרח אירופה הקימו יהודים את תנועת "חובבי ציון" ובמערב אירופה הקים הרצל את התנועה הציונית.
- **דחיית עמים זרים מקבוצות ההשתייכות הלאומיות -** עלייתה של תודעה לאומית בעקבות מאבקים לאומיים בין עמי אירופה, הביאה להבלטה של תכונות ייחודיות ומאפיינים ייחודיים לכל לאום ולאום. הלאומים השונים הדגישו סממנים ייחודיים כגון: מוצא, שורשים היסטוריים, מסורת, שפה, תרבות ולפעמים גם דת. בקרב הלאומים התגבשה התפיסה כי אדם נולד לתוך לאום ואינו יכול לאמץ לעצמו לאום שאינו שייך לו. תהליך זה גרם ללאומים השונים לדחות מתוכם גורמים זרים ובעיקר יהודים. לדוגמה - הוגי דעות גרמנים טענו כי לאומה הגרמנית יש תכונות ייחודיות איכותיות, פיזיות ורוחניות, שמקורן בעבר הגרמני. לתפיסתם, גורם זה, כמו היהודים, עלול לפגוע באחידות ובעליונות הגרמנית ולאיים על לכידותה של המדינה הגרמנית. הרגשות הלאומיים הבלטים את המרכיבים האתניים הייחודיים של כל לאום ולאום. על רקע הבלטת הייחוד הלאומי נתפסו היהודים יותר ויותר כזרים ושונים. בבני אומה נפרדת שאינה חולקת אותן מסורות, מנהגים והיסטוריה משותפים וארוכי טווח.
- **החילון בחברה היהודית והחשש מאובדן הזהות היהודית -** לשוויון הזכויות שהציעה האמנציפציה היה גם מחיר: היהודים נהפכו לאזרחי המדינות ובלחץ השלטונות נאלצו לוותר על כל זכויות היתר שניתנו להם בעבר. היהודים נדרשו להעניק השכלה לילדיהם במוסדות החינוך של המדינה, והוטל עליהם לשרת בצבא המדינה כמו כל אזרח. מצב זה הציב בעיות חדשות לפני היהודים. כדי להשתלב בחברה הם נאלצו לערוך שינויים באורח חייהם ולהתרחק מן הדת והמסורת. במערב אירופה, בעיקר בגרמניה השתלבו היהודים בחיי הסביבה וויתרו על אלמנטים רבים וחשובים של היהדות המסורתית - לבוש, שפת תפילה, מנהגים, כשרות, שבת וחג. חלקם הגדול הפכו לחילוניים, בנוסף היו יהודים שהתחתנו עם בני זוג נכריים (התבוללו) ואף כאלה שהתנצרו! משכילים צעירים הסכימו באופן מודע לשלם מחיר כבד על מנת להתקבל כשווים בחברה האירופאית. חילוניות זו היוותה סכנה להמשך קיומה של הדת היהודית. יהודי הגולה הבינו שאם ימשיכו לחיות לנצח בקרב הגויים, עלולה היהדות להיעלם מן העולם. בעקבות החילון וההשתלבות בחברה הכללית היה חשש לאובדן הזהות היהודית והלאומיות היהודית הציונית נתנה מענה להזדהות.
- החילון היה לגורם מסייע לצמיחתה של התנועה הציונית כתנועה לאומית מודרנית חילונית במהותה - לקיחת אחריות ונקיטת צעדים - לעזוב את הגולה ולהקים מדינה. אולם מצד שני היה גם לגורם שעכב את צמיחתה של התנועה הציונית בגלל תופעת המתבוללים שאיבדו קשר ושייכות לעם היהודי ולא רק - ישראל והיעדר שאיפות לאומיות יהודיות.

### גורמים ייחודיים:

1. **האכזבה מכישלון האמנציפציה -** המהפכה הצרפתית הביאה לעליית ערכים של חרות ושוויון זכויות הפרט. לאחר המהפכה החלו עמי אירופה לפתח תודעה לאומית. כחלק מן השינוי התקיימו תהליכי אמנציפציה, בהם זכו ההמונים לשוויון זכויות. האמנציפציה היא תהליך של מתן שוויון זכויות אזרחי ליהודים, במערב ובמרכז אירופה, במאות ה-18 וה-19, שעד אז הוגבלו בזכויותיהם. בעקבות קבלת האמנציפציה היהודים הפכו להיות אזרחים שווים בזכויותיהם על פי החוק לאוכלוסייה הלא-יהודית. תהליך קבלת האמנציפציה, היה תהליך הדרגתי. צרפת, הייתה המדינה הראשונה, שהעניקה אמנציפציה ליהודים. האמנציפציה פתחה בפני היהודים, דרך חוקית להשתלב בכל תחומי החיים במדינות בהן הם חיו. השינויים שחלו בעקבות האמנציפציה:

תהליך העיור: מעבר לערים הגדולות והשתלבות כלכלית ותרבותית – האמנציפציה אפשרה בין היתר זכות לנוע חופשי ממקום למקום ואומנם יהודים עברו מהכפרים והערים הקטנות לערים הגדולות. המעבר נבע מהצורך להרגיש בטוחים יותר, ליהנות מן האפשרויות הכלכליות והתרבותיות ולהשתלב בחיי המדינה. בסוף המאה ה-19 חיו בערים המרכזיות במערב אירופה, ברלין, לונדון, פאריז ועוד עשרות אלפי יהודים.

ההשתלבות בעולם הקפיטליסטי - הכישרון, המרץ והיזמות שהפגינו היהודים בערים הגדולות, אפשרו להם להשתלב בבניית מסילות ברזל, בנקאות (לדוגמה משפחת רוטשילד אשר שימשה מקור חשוב להלוואות לממשלה). נהירה אל מקצועות חופשיים - יהודים למדו ולימדו באוניברסיטאות, השתלבו בתחום המדע, מוסיקה, תיאטרון, סופרים ומשוררים לדוגמה אלברט איינשטיין, המוסיקאי מנדלסון ועוד. למרות שהשרות הציבורי נשאר סגור בפני היהודים בגרמניה, למשל, הצליחו רבים להגיע לעמדות השפעה יהודים נבחרו לראשות הערים, שרים, ראשי-ממשלות, חברי-פרלמנט. לדוגמה: אדולף כֶּרְמְיִי, שר משפטים בצרפת. השפעות האמנציפציה על צמיחת התנועה הציונית: האמנציפציה של היהודים במדינות אירופה נטעה תקוות בקרב צעירים ומשכילים יהודים ששאפו להשתלב בסביבתם. הם קיוו שתפתח חברה חדשה שלא תפלה בין אזרחיה בגלל אמונתם, והם יזכו לזכויות אזרח מלאות. אבל המציאות שהתגבשה הייתה מסובכת. רעיונות ההשכלה והאמנציפציה לא התקבלו בקרב אזרחי המדינות. הם לא היו בשלים לקבל את השינוי במעמדם של היהודים והתקשו לראות בהם אזרחים שווים זכויות משום שהורגלו לראות ביהודים בני אדם שונים ונחותים מהם. בהשפעת קשיים אלה קם בחברה היהודית מיעוט שביקש למצוא פתרון לאומי. מיעוט זה סבר כי ניסיון האמנציפציה הוכיח שהחברה הנוצרית אינה יכולה להשלים עם השוויון האזרחי של היהודים. כישלון האמנציפציה החדיר ליהודים צורת חשיבה מציאותית והבנה שרק הם יוכלו לשנות את גורלם. הם לא יכולים לסמוך על אחרים ולכן עליהם למצוא פתרון לאומי – מדינה ליהודים. האמנציפציה, היא אומנם גורם מסייע לצמיחת הציונות, אך היא גם גורם מעכב לצמיחתה (וקושי ייחודי בראשית דרכה של התנועה הציונית): מכיוון שיהודים שהשתלבו והתבוללו בחברה האירופית, לא הרגישו שייכות ללאומית היהודית ולא תמכו ברעיון הציוני, חלקם חששו לתמוך ברעיון הציוני, כדי שלא יחשדו בהם ב"נאמנות כפולה", וישללו מהם את האמנציפציה והם רצו להישאר באירופה.

**2. גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה -** ההשתלבות המהירה של חלק מן היהודים בסביבתם לאחר קבלת האמנציפציה במערב ומרכז אירופה עודדה את גילויי האנטישמיות שהחלו להופיע בשנות ה-70 של המאה ה-19. כל הניסיונות להשתלבות בכלכלה ובחברה האירופית לא הביאו לביטול שנאת ישראל, אלא יצרו אנטישמיות מזן חדש, קשה יותר. האנטישמיות, הוא מונח מודרני, שפירושו: שנאת העמים השמיים, היהודים. בעבר זו הייתה שנאה על רקע דתי (שנאת ישראל). במאה ה-19, העת חדשה, צמחה במערב ובמרכז אירופה, האנטישמיות המודרנית = אנטישמיות על רקע כלכלי-חברתי, לאומי, וגזעי. כוחה של הדת ירד (חילון), אירופה עברה שינויים כלכליים חברתיים, והגורמים לאנטישמיות השתנו. האנטישמיות על רקע דתי, לא נעלמה, אך היא נותרה חזקה, בעיקר במזרח אירופה (רוסיה).

#### ביטויי האנטישמיות המודרנית במערב אירופה ומרכז:

במרכז אירופה ובמערב פעלה האנטישמיות המודרנית בדרכים חדישות שהיו שונות מדרכי הפעולה של שנאת ישראל. אומנם השלטון לא תמך באופן רשמי בגילויי האנטי יהודיים, אבל עוצמתם הייתה רבה.

משפט דרייפוס - 1894 - פרשה שפילגה את החברה בצרפת ועוררה שאלות לגבי השלטון והחברה. הויכוח הציבורי ביטא מחלוקת בין תומכי דרייפוס – אנשי רוח של השמאל, סוציאליסטים, ליברלים ויהודים, לבין מתנגדי דרייפוס – אנשי הימין הצרפתי, שמרנים, אנשי כנסייה וצבא. הכוחות המנוגדים האשימו אלה את אלה במשברים, ותלו את האשמה במשברים גם ביהודים. בפרשה הואשם קצין יהודי בכיר בצבא הצרפתי בגידה וריגול לטובת גרמניה. דרייפוס הועמד לדין וקיבל מאסר עולם, והוגלה לאי השדים וזריותו נשללה בצורה פומבית. רק בשנת 1906 שמו טוהר למרות שהיו ראיות כבר בהתחלה שהוא חף מפשע. היה זה משפט אנטישמי והוא הוצג בפני העם הצרפתי שקרא "מוות ליהודים". הרצל שסיקר את האירוע היה מזועזע והבין את עומק בעיית היהודים והאנטישמיות.

**3. גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה -** לעומת האנטישמיות במערב אירופה ובמרכז, האנטישמיות ברוסיה הייתה מדיניות השלטון ופעלה בדפוסים המסורתיים שאפיינו את שנאת ישראל. הממשלה הרוסית הכריזה את היהודים להישאר ולחיות במחוזות המגורים המסורתיים שלהם, כאשר חבל הארץ שהתיישבות היהודים הותרה בו נקרא תחום המושב. הממשלה הרוסית הטילה הגבלות כבדות על היהודים, הכבידה עליהם בתשלומי מסים וחוקקה חוקים מגבילים. במהלך שנות ה-80 של המאה ה-19 ("סופות בנגב") ובראשית המאה ה-20 ("פרעות קישינב") פרצו בקיסרות הרוסית מהומות אלימות שהופנו נגד היהודים ובמהלכן נרצחו מאות יהודים ורכושם של רבים נבזז. הצבא הרוסי לא פעל להפסקת המהומות וחלק מהמהומות פרצו ביזמת השלטונות ובהכוונה עקיפה

שלהם. אירועים אלה היוו תפנית משמעותית במדיניות השלטונית כלפי היהודים ומטרתן העיקרית הייתה לגרום ליהודים להגר אל מחוץ למדינה. ואכן הפרעות היו מהגורמים המרכזיים אשר הביאו רבים מיהודי רוסיה להגר לארצות מערב אירופה ובעיקר לארצות הברית. לצד אלה היו שחיפשו לאמץ רעיונות חדשים, אשר היו עשויים לשפר את מצבם וחלקם אומצו והחלו לנסות ולהתגבש על בסיס לאומי יהודי. דווקא זרם קטן של מהגרים, אלה שבחרו לעלות לא"י החל מ-1881, הם שיצרו מפנה היסטורי בעם היהודי (חובבי ציון).

### פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה:

#### תחנות בחייו של הרצל:

בנימין זאב הרצל נולד בבודפשט שבהונגריה (1860) למשפחה יהודית-חילונית, מתבוללת. ברוח ההשתלבות שיצרה האמנציפציה הוא חונך לפי התרבות והשפה הגרמנית ולמד במוסדות לימוד ציבוריים מעורבים בהונגריה ואח"כ באוסטריה. באותה תקופה האמין הרצל, כי התבוללות הינה פתרון היעיל ביותר, ורק אז תחלוף האנטישמיות מן העולם. לאורך כל ימי התבגרותו ובתקופת לימודיו באוניברסיטה נתקל הרצל בביטויים אנטישמיים. ניסיונו לעסוק בעריכת דין נתקל בקשיים בשל המגבלות הרבות שהציבו האוסטרים בפני יהודים שעסקו במשפטים.

הרצל הפך למחזאי, סופר ועיתונאי ובמסגרת תפקידו נשלח ב-1895 לסקר את משפט דרייפוס. המשפט וגילויי האנטישמיות שנלוו לו בצרפת, הדחימו את הרצל והביאו אותו להכרה כי קיימת "בעיה יהודית" שאין דרך לפתרה באמצעות השתלבות, התבוללות או הגירה. הוא הגיע למסקנה כי לבעיית היהודים נחוץ פתרון חדש ומהפכני - פתרון מדיני.

#### בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים":

בפברואר 1896 פרסם הרצל את הספר "מדינת היהודים – פתרון מודרני לשאלת היהודים" הספר מורכב משני חלקים עיקריים:

1. תיאור וניתוח של האנטישמיות כלפי היהודים בגולה והסבר מדוע על היהודים להקים מדינה משלהם.

2. האופן שבו ניתן וצריך להקים את המדינה היהודית ותיאור דמותה.

חלק ראשון:

בעיית היהודים - הבעיה של העם היהודי בגולה - היא בעיה לאומית = בעיה של כל היהודים באשר הם. היהודים הם עם ללא טריטוריה / ללא מדינה. קיימת סכנת קיום פיזית, שמאיימת על קיומו של העם היהודי בגולה, בגלל האנטישמיות. בכל מקום היהודים סובלים מאנטישמיות, מרגישים דחויים, זרים, נרדפים ומופלים לרעה. האמנציפציה וההתבוללות, במערב ובמרכז אירופה, החריפו את בעיית האנטישמיות.

המסקנה של הרצל הייתה: האנטישמיות תחריף עוד יותר והסכנה להמשך קיומו של העם היהודי בגולה, תגבר. הגירה ממדינה למדינה, לא תפתור את בעיית האנטישמיות כי בהגירה שלהם, היהודים מפצים את האנטישמיות למקומות נוספים. הפתרון שהציע הרצל לבעיה - הוא פתרון מדיני פתרון לאומי-טריטוריאלי. היהודים זקוקים למדינה משלהם. זו זכותו של כל עם, שתהיה לו מדינה משלו! אבל, הפתרון המדיני, חייב להיות פתרון חוקי, גלוי ומוסכם על המדינות. היהודים זקוקים לעזרת מדינות העולם, כדי לפתור את בעייתם. אי-אפשר לפתור את בעיית מיליוני היהודים ללא אישור וסיוע של המעצמות, ולכן הכול צריך להיות חוקי וגלוי. התנועה הציונית צריכה להקים מוסדות והנהגה, שינהלו משא ומתן עם המעצמות (=המדינות הגדולות), כדי להשיג צ'רטר (=זיכיון/אישור) בינלאומי משפטי, להתיישבות המונית של יהודים בטרטוריה (=שטח) משלהם, שם תקום מדינה ליהודים. רק לאחר השגת הצ'רטר, התנועה הציונית צריכה לפעול בצורה מאורגנת ליציאה מהגולה, להתיישבות בטרטוריה שתינתן ליהודים, ולהקמת מדינה. הצ'רטר, הוא תנאי בסיסי להקמת מדינה ליהודים. הסתננות של עשרות אלפי יהודים לארץ-ישראל ללא צ'ארטר, עלולה לפגוע בסיבויים להשגת הצ'רטר. בתחילת דרכו הציונית, שאלת הריבונות (העצמאות המדינית), הייתה חשובה להרצל, יותר משאלת המיקום: "תינתן לנו ריבונות, בחבל ארץ כלשהו, שישפיק לצורכי עמנו" (מתוך: "מדינת היהודים"). הרצל התלבט תחילה בין ארגנטינה לבין פלשתינה (ארץ-ישראל), בשל קדושתה הדתית והזיקה (=הקשר) ההיסטורית של העם היהודי אליה, אך מקונגרס באזל (1897) הבין הרצל, שהציונים ירצו להגיע רק לציון (=לארץ-ישראל), ולכן ריכז את המאמצים המדיניים להשגת צ'רטר בארץ-ישראל.

הרצל היה אופטימי לגבי הסיבויים להקמת מדינה ליהודים, בסיוע המעצמות, משתי סיבות עיקריות:

1. לדעת הרצל, הפתרון של הקמת מדינה ליהודים, טוב גם לעמי אירופה, כי גם הם סובלים מנוכחות היהודים בארצם, וכשהיהודים יעזבו את אירופה, ירווח להם - יתפנו בתים, מקומות עבודה ותפחת התסיסה המתלווה לאנטישמיות. בספרו "מדינת היהודים", כתב הרצל: "עלינו להפוך את הבעיה היהודית לבעיה עולמית, למען תידון בקרב עמי התרבות, המעוניינים בפתרונה".
2. בעידן של הלאומיות, גם עמים קטנים וחלשים הצליחו להגשים את שאיפותיהם הלאומיות, ולהשיג עצמאות בתמיכת מעצמות ולכן חשב הרצל שגם ליהודים יש סיכוי להקים מדינה.

חלק שני:

הדרך ליישום הפתרון -

על מנת לזרז את השגת הצ'ארטר, הציע הרצל להקים שני גופים ארגוניים:

1. "אגודת היהודים" - ארגון מדיני, שיוכר כנציג של העם היהודי, שתפקידו לטפל בצד המדיני, לנהל משא ומתן עם המעצמות להשגת הצ'ארטר להתיישבות יהודים בטרטוריה משלהם. לאחר מתן הטרטוריה, "אגודת היהודים" תנהל את השטח, כממשלה זמנית.
2. "חברת היהודים" - ארגון כלכלי-ביצועי, שסייע ליהודים למכור את הנכסים (=הרכוש) שלהם בגולה, יארגן את ההגירה של היהודים לטרטוריה שתינתן להם, ויטפל ברכישת אדמות ונכסים בעבור היהודים, בטרטוריה החדשה.

בספר מדינת היהודים הרצל מתאר את חזונו לגבי המדינה שתקום - הרצל ביקש שנהיה עם נורמלי, מרוכז במקום אחד. המדינה היהודית תהיה מדינת מופת, מתוקנת עם צדק ושוויון. החברה בארץ היהודים תהיה בעלת אופי אירופאי. יהיו במדינה שירותי דואר יעילים, חקלאות מתפתחת, פריחה כלכלית, מפעלי תעשייה, בנקים, עיתונים, יום עבודה בין 7 שעות, דגל המדינה - יהיה לבן עם 7 כוכבי זהב (לבן סמל לחיים טהורים 71 כוכבים הם 7 שעות העבודה). לנשים תהיה זכות בחירה מלאה (בתקופה זו הפלו את הנשים), המדינה תהיה מדינת רווחה, כלומר, מדינה שתדאג לצרכים הבסיסיים של הפרט - פרנסה, עבודה, ביטוח. החברה תהיה חברה חילונית ובעלת משטר דמוקרטי - אך, הרצל לא פסל את היהדות והתייחס בכבוד גם למסורת ישראל.

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באים לידי ביטוי אצל הרצל המנהיג התנועה הציונית:

1. משכילים, בני המעמד הבינוני, חילוניים: הרצל היה ד"ר למשפטים, ממשפחה בורגנית באוסטרו-הונגריה, בן למשפחה יהודית-חילונית, מתבוללת.
2. מנהיגות מודרנית: השפעתה מבוססת על כישורים ולא על ייחוס או מסורת. מקור סמכותו של הרצל נבע מרעיונות תנועת ההשכלה, מתמיכת העם, מהקונגרס הציוני.
3. מנהיגים כריזמטיים שהאמינו בכוחם לשנות את המציאות וגיבשו תוכניות לשינוי המציאות תוך שימוש בכלים מודרניים לגיוס ההמונים. הרצל האמין בכוחו לשנות והשתמש בתקשורת להפצת רעיונותיו: כתב ספרים "מדינת היהודים", היה כתב עיתון "די וולט", קיים מפגשים דיפלומטיים, כינס קונגרסים.

### הקונגרס הציוני הראשון 1897 ותכנית באזל:

הקונגרס הציוני הראשון התכנס ב-29.8.1897, בבאזל, שווייץ. בקונגרס נכחו כ-200 נציגים ממדינות שונות. רוב הנציגים הגיעו ממזרח אירופה והשאר ממערב ומרכז אירופה. הרצל ארגן את הקונגרס עד הפרט האחרון. הוא דאג לסיקור עיתונאי ותקשורתי רחב. טקס הפתיחה היה מרשים. הרצל יצר רושם, שמדובר בכינוס של תנועה לאומית לכל דבר - התנועה הציונית. מטרת כינוס הקונגרס (גם סיבות):

1. הרצל רצה להביא את הבעיה היהודית, לתודעת העולם כולו, יהודים ולא-יהודים, ולהסביר מהי הציונות ומה מטרתיה, כלומר: הבעיה- העם היהודי הוא עם נרדף, המטרה- לתת לו מדינה משלו.

2. הרצל רצה ליצור תשתית (= בסיס) ארגונית לתנועה הציונית. להקים גוף שישימש הנהגה פוליטית, שתייצג את העם היהודי בפני המעצמות ותוביל אותו להגשמת שאיפותיו הלאומיות.
3. הרצל רצה לגייס כספים למימון הפעילות הציונית.
4. הרצל רצה לגבש את הנציגים הציוניים ולקבוע תוכנית רעיונית, שלפיו תוכל התנועה הציונית לפעול.
5. הרצל רצה לפעול כאדם שמאחוריו יש תנועה לאומית. הוא החל בפעילות מדינית, עוד לפני כינוס הקונגרס והיו שראו בו "משוגע", שפועל על דעת עצמו. מהקונגרס, הוא כבר יפעל כמנהיג של תנועה לאומית.

### תכנית באזל:

תכנית באזל, היא התכנית של התנועה הציונית, שנקבעה בקונגרס הציוני הראשון בבאזל.  
מטרת התנועה הציונית, על פי תכנית באזל (מטרת הציונות):  
 "הציונות שואפת להקים לעם היהודי, בית מולדת בארץ-ישראל, מובטח על-פי משפט הכללי".  
 הציונים השתמשו במונח "בית מולדת" ולא במונח "מדינה" (למרות שהתכוונו למדינה), כדי לא לעורר את זעם האימפריה העות'מאנית, ששולטת בארץ-ישראל, כדי לא לעורר את זעם הח'ידים, שמחכים לגאולה משמים וכדי לא לסבך את המתבוללים, שחששו שיואשמו ב"נאמנות כפולה".  
 "מובטח על פי משפט הכללי", כלומר: "בית מולדת", מוכר על-ידי מדינות העולם והמשפט הבינלאומי. (הכול בגלוי, בהסכמה של המעצמות ובמסגרת החוק הבינלאומי).

### הדרכים/האמצעים להשגת המטרה:

1. פיתוח ארץ-ישראל, ויישוב הארץ ביהודים עובדי-אדמה, בעלי-מלאכה, אנשי-תעשייה. זו הדרך של הציונות המעשית - לעשות מעשים, לקבוע עובדות בשטח. יש כאן הבעת תמיכה בעליה הראשונה, (שהחלה ב-1881). זה גם ביטוי לרצון להקים בארץ-ישראל חברה יצרנית שתתבסס על עובדי-אדמה ופועלים, כפי שרצו הציונים-הסוציאליסטים.
2. ארגון וליכוד היהודים בגולה על-ידי מפעלים ומוסדות שונים, כדי לגבש את העם היהודי ולאסוף כספים לקידום הפעילות הציונית. זה ייעשה בהתאם לחוקי המדינות, כדי לא לעורר את ההתנגדות שלהן לפעילות הציונית.
3. הגברת הרגש הלאומי-היהודי, חיזוק הזהות הלאומית היהודית (התודעה הלאומית), על-ידי חינוך יהודי-ציוני של היהודים בגולה. זו הדרך של הציונות הרוחנית - "להכשיר את הלבבות", להכין את היהודים לקראת העלייה לארץ.
4. פעילות פוליטית-דיפלומטית, משא ומתן עם מעצמות העולם, כדי להשיג צ'ארטר = זיכיון/אישור בינלאומי-משפטי, להתיישבות המונית של יהודים בארץ-ישראל. זו הדרך של הציונות המדינית, שטוענת שללא הסכמה של מעצמות העולם, אי-אפשר להשיג את המטרה: מדינה לעם היהודי.

### ההחלטות של הקונגרס הציוני:

1. תכנית באזל: מטרה ואמצעים.
2. חברות בהסתדרות הציונית: תשלום דמי חבר (שקל), זכות לבחור את נציגי הקונגרס.
3. הקונגרס יבחר "ועד פועל" שיהיה הגוף המבצע שלו.
4. הרצל נבחר למנהיג התנועה הציונית.

### חשיבותו של הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל לליכוד התנועה הציונית:

1. לראשונה, נפגשו נציגים מרוב קהילות ישראל (ממזרח ומערב אירופה), כדי לדון בעתיד העם היהודי ובאחדותו. הצבת מטרה משותפת, מלכדת - הקמת בית מולדת לעם היהודי.
2. בקונגרס נוצרה ההנהגה הפוליטית של העם היהודי. הקונגרס הפך להיות הפרלמנט של העם היהודי - ההחלטה להקים ארגון קבוע ומייצג, ההסתדרות הציונית, בחירת מוסדות ונשיא תרמו לליכוד.
3. הקונגרס תרם לחיזוק התהליך הדמוקרטי בתנועה הציונית, באמצעות הבחירות החופשיות למוסדות השונים, ובאמצעות מתן ייצוג לזרמים השונים, פלורליזם בתנועה הציונית כפי שהם באים לידי ביטוי בתוכנית באזל - פשרה בין הזרמים.
4. מאז הקונגרס, הפך הרצל למנהיג התנועה הציונית, ומנהיגותו התקבלה על כולם. הוא יכול היה לנהל משא ומתן להשגת צ'ארטר, בשם התנועה הציונית.
5. התוכנית סייעה להפצת הרעיון הציוני והפך את התנועה הציונית, לתנועה לאומית מוכרת, שהעלתה את הבעיה היהודית, על סדר היום העולמי, והכריזה בגלוי על מטרותיה.

בסיומו של הקונגרס הציוני הראשון, אמר הרצל:

"בבאזל, ייסדתי את מדינת היהודים ... המדינה כבר נוסדה בתמצית מהותה, במֵאָנֵי (= ברצון) העם למדינה ...". כלומר: ייסודה של מדינה, טמון קודם כל, ברצון של העם שתהיה לו מדינה. והרצל הרגיש, שבקונגרס באזל, הוא כיוון את האנשים אל הלך המחשבה של מדינה. מעבר לכך, המוסדות שעל הקמתם הוחלט בקונגרס באזל: שימשו בסיס למוסדות המדינה. לדוגמה: הקונגרס = פרלמנט. הוועד הפועל הציוני המורחב = ממשלה.

### הקמת מסגרות ארגוניות שנועדו לממש את מטרות התנועה:

בקונגרס הציוני בבאזל נוסדה ההסתדרות הציונית – שהייתה הגוף שנועד לבצע את כל מטרות התנועה הציונים. עם הקמת ההסתדרות הציונית נוספו אליה כ- 260 אגודות של חובבי ציון מרוסיה ומזרח אירופה. כל יהודי אשר שילם מס חבר שנתי – מס שקל, קיבל תעודת חברות בהסתדרות הציונית. הוחלט שהקונגרס יתכנס אחת לשנה ומספר נציגים של כל קהילה ייקבע לפי כמות שקלי השקל בכל קהילה. להסתדרות הציונית יש סוגים שונים של מוסדות, שחלקם הוקמו במהלך הקונגרסים הבאים.

מוסדות ההסתדרות הציונית:

#### 1. המוסדות הארגוניים-המנהליים (מוסדות פוליטיים):

1. הקונגרס הציוני - המוסד העליון, שקובע את מדיניות ההסתדרות הציונית. זהו הפרלמנט היהודי. הוא קובע בענייני חקיקה ותקציב, מחליט על הקמת מוסדות, בוחר את מנהליהם ומאשר את פעולותיהם. עד 1901 התכנס הקונגרס מידי שנה ומאז, מידי שנתיים. נציגי הקונגרס נבחרים על-ידי חברי ההסתדרות הציונית "שוקלי השקל הציוני", כלומר: יהודים מגיל 18 ומעלה, ששילמו את השקל הציוני (דמי-חבר להסתדרות הציונית).

2. הוועד הפועל הציוני המורחב - מְעִין ממשלה, של ההסתדרות הציונית העולמית. חברי הוועד נבחרים מתוך חברי הקונגרס ובראשו עומד נשיא ההסתדרות הציונית. (הרצל נבחר לשמש בתפקיד הנשיא (כל פעם מחדש), עד למותו. הוועד היה אחראי על ביצוע החלטות הקונגרס (היו בו 20-25 חברים).

3. הוועד הפועל הציוני המצומצם - מְעִין קְבִיטָה = ממשלה מצומצמת. הוא היה אחראי על המגעים הדיפלומטיים ועל הפעולות השוטפות של ההסתדרות הציונית. הוא שימש גם מרכז ההנהלה הציונית (היו בו 7 חברים).

#### 2. המוסדות הפיננסיים (כספיים) – כלכליים:

1. בנק אוצר התיישבות היהודים (1899) - מוסד שקבע את המדיניות הכספית-כלכלית של ההסתדרות הציונית.

2. בנק אנגלו-פלשתינה (אפ"ק) (1902) - "חברת-בת", של בנק אוצר התיישבות היהודים. הוא הוקם ביפו, ומימן את הפעילות הכלכלית של ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל.

3. קרן היסוד (1920) - מוסד שמיומן את העלייה לארץ-ישראל וההתיישבות בה.

#### 3. המוסדות המיישבים (ההתיישבותיים):

1. הקרן הקיימת לישראל (1901) - מוסד מיישב, אך גם מוסד כספי. הקק"ל אספה תרומות, לשם רכישת אדמות בארץ-ישראל והפכה אותן לאדמות-לאום (אדמות העם היהודי). עד מלח"ע הראשונה, עסקה הקק"ל גם בפעולות התיישבות בארץ.

2. המשרד הארצישראלי ביפו (בראשות ארתור רופין) (1908) - ייצג את ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל, סייע בארגון ובביצוע של תוכניות ההתיישבות בארץ, החכיר (השכיר לטווח רחוק) אדמות למתיישבים, הקים חוות-הכשרה לעבודה חקלאית וכו'.

3. חברת הכשרת היישוב (1908) - "המכשיר" הכספי של המשרד הארצישראלי, לשם רכישת קרקעות בארץ-ישראל.

### חשיבות הארגון המוסדי:

- א. הארגון המוסדי, הקל על פעולות התנועה הציונית ועל השגת מטרותיה (הקמת "בית מולדת" לעם היהודי בארץ-ישראל).
- ב. ברגע שנקבע ארגון מוסדי, הפעילות הציונית כבר לא קשורה במנהיג מסוים, כי יש תשתית (בסיס) ארגונית, וכך גם אחרי מותו של הרצל, התנועה הציונית המשיכה לפעול בהנהגתם של אחרים, והמפעל הציוני, לא התמוטט.
- ג. מוסדות שיוצרים בסיס למדינה, שהרי למדינות יש מוסדות פוליטיים, כספיים וכו'.

### ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטאן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית

#### ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה:

המטרות של הרצל בפעילות המדינית היו להשיג צ'רטר, כלומר זיכיון, אישור להתיישבות יהודית בארץ. הרצל האמין שיש להביא את המעצמות האירופאיות להכרה שיש צורך לפתור את בעיית היהודיות ושיש להעניק ערבויות בינלאומיות להתיישבות יהודית בארץ ישראל. הרצל ביקש להגביר את מודעות העולם לבעיית היהודים ולצורך בפתרונה. הרצל ניסה לשכנע את המעצמות שהקמת מדינה יהודית עשויה לקדם גם את האינטרסים של מדינותיהם. הרצל הדגיש בפני המדינות, שבעניין הצ'ארטר יש שילוב אינטרסים. שני הצדדים ירוויחו ממתן צ'רטר. הוא טען שאי אפשר ליישב המונים ולבנות מדינה בסתר. הוא גם חשש שהתיישבות שאינה מוסכמת תגרום לתגובה חריפה של הטורקים, כמו גירוש. ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'ארטר מהסולטאן הטורקי והשגת הסכמת המעצמות למתן ערבויות לצ'ארטר זה:

א. פנייתו של הרצל אל גרמניה (המשא ומתן עם גרמניה-1898):

הרצל פנה אל קיסר גרמניה (וילהלם השני), מאחר שגרמניה הייתה מעצמה אירופאית חשובה ובעלת ברית של האימפריה העות'מאנית מתוך מחשבה שקיסר גרמניה, יצליח לשכנע את הסולטאן התורכי, לתת צ'ארטר להתיישבות יהודית בארץ-ישראל. הרצל מנסה לשכנע את קיסר גרמניה, שהתיישבות יהודית בארץ-ישראל, כדאית גם לגרמניה.

מה תרוויח גרמניה, לדעת הרצל, אם תסייע במתן צ'ארטר ליהודים?

1. ההתיישבות היהודית, שתקום בחסות גרמניה, תסייע בהפצת התרבות הגרמנית בארץ-ישראל ותיצור בסיס לקידום האינטרסים הכלכליים והפוליטיים של גרמניה במזה"ת.
  2. היהודים יעזבו את גרמניה ואז יתפנו בתים, מקומות-עבודה, ותפחת התסיסה המתלווה לאנטישמיות. כמו כן הגירת היהודים תוציא את היהודים המהפכניים שתמכו במפלגות סוציאליסטיות שונות ותצמצם את ההשפעה היהודית על הכלכלה הגרמנית.
  3. ההתיישבות היהודית בא"י תסייע גם לבעלת בריתה של גרמניה, האימפריה העות'מאנית. תוצאות המו"מ: הרצל נפגש שלוש פעמים עם קיסר גרמניה, אך הפגישות לא העלו דבר (אחת הפגישות נערכה במקווה ישראל ב-1898). יועציו של הקיסר, המליצו לו להימנע מתמיכה בתוכנית של הרצל, כדי לא לפגוע בקשרים בין גרמניה לתורכיה, שלא הייתה מוכנה לדון על ארץ-ישראל. (התערבות גרמנית בעניין, שתורכיה מתנגדת לו, הייתה עלולה לחבל ביחסי גרמניה-תורכיה). הרצל המאוכזב, החליט להמשיך במאמציו להשגת צ'ארטר ולפנות, ללא מתווכים, אל הסולטאן התורכי.
- ב. פנייתו של הרצל אל האימפריה העות'מאנית (תורכיה-1901):
- הרצל פנה אל הסולטאן התורכי (עבדול חמיד השני), ששלט על ארץ-ישראל הוא ניסה לשכנע את הסולטאן להעניק צ'רטר - לתמוך בהתיישבות יהודית בארץ-ישראל.
- מה תרוויח האימפריה העות'מאנית, לדעת הרצל, ממתן צ'ארטר להתיישבות יהודית בארץ-ישראל?
1. היהודים יסייעו לאימפריה העות'מאנית לכסות את חובותיה העצומים (הוא הבטיח זאת למרות שלא היה ברשותו כסף, וידע שהיהודים העשירים, לא תומכים בתוכניותיו).
  2. היהודים יפתחו את ארץ-ישראל השוממה מבחינה כלכלית ותרבותית והיו נאמנים לשלטון התורכי.
- תוצאות המו"מ: הפגישות של הרצל עם הסולטאן ויועציו, לא העלו דבר. הסולטאן התורכי סירב לדון על ארץ-ישראל, שחשבה לתורכיה מבחינה מדינית, וקדושה גם למוסלמים (חשש מתגובת המוסלמים בעולם). הוא הציע להרצל, כי תמורת סיוע כספי, יהודים יוכלו להתיישב בכל מקום באימפריה העות'מאנית, מלבד ארץ-ישראל, אך הרצל דחה את ההצעה. הוא רוצה להתיישבות בארץ ישראל ("אין כאן אוטונומיה ואין כאן את ארץ ישראל", אמר הרצל על הצעתו של הסולטאן).
- ג. המשא ומתן עם רוסיה (1903):
- בעקבות "פרעות קייב", 1903, נסע הרצל לפגוש את שר הפנים הרוסי פלווה שנחשב לאויב היהודים והיה ממחוללי פוגרום קייב. היו שכעסו שנפגש עם השטן, אבל הרצל היה מוכן לעשות הכול כדי למנוע פוגרומים חדשים. הרצל נפגש עימו כדי להפסיק את הפוגרומים, לנסות לשכנע את רוסיה לסייע לקידום הרעיון הציוני ואלאפשר פעילות ציונית ברוסיה.
- הרצל ניסה לשכנע אותו באמצעות הטענות הבאים:
1. יציאת יהודים מרוסיה תצמצם את השתתפותם של צעירים יהודים רבים בתנועות מהפכניות ברוסיה נגד הצאר.
  2. יציאה מאורגנת לא"י תועיל לרוסיה לפתור את בעיית היהודים המטרדה אותה ותשפר את תדמיתה הבעייתית של רוסיה בעיני העולם, שגינה את הפוגרומים וביקר את המדיניות האנטישמית של השלטון הרוסי.
- מפגישה זו יצא הרצל נרגש בשל ההתרגשות של יהודי רוסיה, שהיה עד לה, ולא בשל הישג כלשהו.
- ד. פנייתו של הרצל אל בריטניה (1902-1903):
- ב-1902, הוזמן הרצל לבריטניה, לדיוני וועדה שדנה בנושא, שהטריד את הבריטים: הגירת יהודים רבים ממזרח אירופה (רוסיה) לבריטניה (על רקע האנטישמיות).
- הרצל פנה לבריטניה שהייתה המעצמה הגדולה בעולם ושלטה על שטחים רבים באפריקה ובאסיה, וביקש ממנה שטח להתיישבות יהודית קרוב לארץ-ישראל.
- מה תרוויח בריטניה, לדעת הרצל, ממתן צ'ארטר, להתיישבות יהודית בשטח תחת חסותם?
1. תיעצר הגירת היהודים מרוסיה לבריטניה, נושא שהטריד מאד את הבריטים.
  2. היהודים יהיו נאמנים לבריטניה ויקדמו את האינטרסים שלה במזרח התיכון.
  3. היהודים יפתחו את האזור מבחינה כלכלית.
- תחילה הוצעה קפריסין, כשטח להתיישבות יהודית. ההצעה נפלה בשל התנגדות המקומיים (יוונים, תורכים). לאחר מכן הוצעה אל-עריש (בחצי האי סיני, מצרים). גם הצעה זו נפלה, בגלל בעיות של מחסור במים (המצרים התנגדו להעביר מים מהנילוס) ובגלל התנגדות של התושבים המצרים, להתיישבות של יהודים בשטחם (ובריטניה לא רצתה לקומם את האוכלוסייה המצרית).
- עם כשלון תוכניות קפריסין ואל-עריש, הציעו הבריטים להרצל את אוגנדה.

## פולמוס אוגנדה:

עיקרי ההצעה: בשנת 1903 פנה שר המושבות להרצל וסיפר לו: "במסעי ראיתי ארץ בשבילך.... אוגנדה. באזור החוף חם, אבל מעבר לו, בתוך הארץ, האקלים נהיה מצוין, גם לאירופים. תוכל לגדל שם סוכר וכותנה. ואז עלה בדעתי, הנה זו ארץ בשביל הד"ר הרצל. אבל הוא הרי רוצה רק לפלשתינה או לקרבתה".

באותה שנה התכנס הקונגרס הציוני השישי בבאזל. הרצל הפתיע את נציגי הקונגרס והעלה את הצעתה של ממשלת אנגליה – לאפשר התיישבות יהודית באוגנדה - הצעה להתיישבות יהודית אוטונומית זמנית, בחסות בריטניה, במזרח אפריקה בשטחי אוגנדה וקניה . הרצל הביא את ההצעה לדיון בפני הקונגרס הציוני השישי, בבאזל, (1903). בקונגרס התפתח ויכוח סוער בין תומכי ההצעה למתנגדי ההצעה (האם הציונות שואפת אל "ארץ משלנו" או "ארץ קודשנו.")

נימוקי התומכים בהצעה :

(הרצל, נורדאו נציגים ציוניים רבים ממערב אירופה).

1. אין לסרב להכרה של מעצמה גדולה כבריטניה בזכות העם היהודי לפתרון מדיני, ובתנועה הציונית בתור נציגת העם היהודי. מדובר בהישג עצום: לראשונה, מעצמה חשובה כמו בריטניה, מוכנה לשחק פעולה עם התנועה הציונית.
2. חייבים למצוא פתרון מיידי ליהודים הנרדפים ברוסיה. מתרחשים שם פוגרומים (פוגרום קישינב) והיהודים נמצאים בסכנת חיים.
3. אוגדה תשמש רק "מקלט לילה", מקום הצלה זמני, בדרך לארץ-ישראל (פעולה לשעת חירום). התנועה הציונית, תמשיך לפעול להשגת צ'ארטר להתיישבות בארץ ישראל. באוגדה נוכל להכשיר את העם היהודי, לחיים מדיניים עצמאיים, במדינה שתקום בעתיד בארץ-ישראל.
4. "ציונות בלי ציון, עדיפה על פני ציון בלי ציונות" – מאמצי של הרצל להשיג צ'ארטר על ארץ ישראל נכזבו. חייבים להקים את מדינת היהודים (ציונות) בכל מקום (ללא ציון), כדי להקל על סבלם של היהודים במזרח אירופה.

#### נימוקי המתנגדים להצעת אוגדה:

- (ציוני-ציון, רבים מהנציגים הציוניים ממזרח אירופה (רוסיה): אוסישקין, צ'לנב וכו')
1. "אין ציונות ללא ציון", התחייה הלאומית של העם היהודי, יכולה להתקיים רק בציון, העם היהודי קשור לארץ ישראל, ורק לשם הוא ילך בהמוניו, כדי לבנות את מולדתו.
  2. הצעת אוגדה, היא בגידה בציונות, בגידה בתוכנית באזל, שהכריזה שמטרת הציונות, היא להקים "בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל".
  3. הפתרון הזמני (אוגדה), יגזול מהתנועה הציונית את מעט המשאבים הכספיים והאנושיים שעומדים לרשותה ויגזול זמן יקר שדרוש לארגון ההתיישבות. צריך להשקיע את המשאבים והמאמצים, רק בארץ-ישראל.
  4. הפתרון הזמני עלול להפוך פתרון קבע. לאחר שהיהודים יתיישבו ויתמקמו באוגדה, ייתכן ובעתיד, הם לא ירצו לעזוב או שמדינות העולם, כבר לא ירצו לסייע ליהודים להתיישב בארץ-ישראל.
- תוצאות המו"מ: לאור הסערה שחוללה הצעת אוגדה וסכנת הפילוג בתנועה הציונית, הוחלט להעלות להצבעה את השאלה: האם לשלוח לאוגדה משלחת חקר, שתבחן אם השטח המיועד, ראוי להתיישבות יהודית?
- רוב הצירים (הנציגים) בקונגרס, תמכו בהצעה. המתנגדים עזבו במחאה את האולם. הרצל נעל את הקונגרס באומרו: "אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני", כך ביקש לעודד את הנוכחים ולמנוע פילוג בתנועה, אך למרות זאת ננעל הקונגרס באווירה מתוחה. (המשלחת שיצאה לחקור את השטח, חזרה עם דו"ח שלילי וגם הבריטים נסוגו מהתוכנית וההצעה נפלה).
- ב-1904 מת הרצל ובקונגרס הציוני השביעי (1905), שהתכנס לאחר מותו, הוחלט לדחות את הצעת אוגדה ובנוסף קבע הקונגרס הציוני, שלא ידון יותר על הצעות התיישבות שאינן בארץ-ישראל. התנועה הציונית תִּיצָמַד רק לתוכנית באזל, עד להשגת המטרה "בית מולדת לעם היהודי בארץ-ישראל". מאז קונגרס אוגדה, לא ערערו יותר על תוכנית באזל.

#### סיכום הערכת פעילות של הרצל:

- הקמת הקונגרסים וכינוסם - יצירת נציגות פוליטית יהודית, אפשר לו להציג את עצמו בפני ראשי המעצמות כמנהיג היהודים.
- פרסום רעיונותיו, ספרים, עיתון והפצתם בניסיון לגייס אנשים לתמיכה ברעיון הציוני.
- ניסיונות לגייס כספים: תרומות מיהודים עשירים, גביית מס השקל, הקמת מוסדות כלכליים לתנועה (אוצר התיישבות היהודים, בנק אנגלו-פלשתינה, קרן היסוד).
- הקמת מוסדות לתנועה הציונית - מוסדות פוליטיים, כלכליים והתיישבותיים ששימשו מסגרת לפעולות התנועה הציונית.
- מגעים דיפלומטיים עם שליטים שונים: גרמניה, האימפריה העות'מאנית, רוסיה ובריטניה - בניסיון לגייס את תמיכתם ברעיון הציוני, להיעזר בהם להשגת צ'ארטר ולזכות בהכרה מדינית.